

[CONCLUSIONS]

CONSIDERACIONS I PROPOSTES DELS PARTICIPANTS

MONTSERRAT BADIA GOMIS

CONCLUSIONS

1. No podem ser pessimistes (no serveix de res i no aporta cap benefici).

S'ha fet molta feina fins ara (la profusió de dades de la ponència de Joaquim Torres i les iniciatives recollides per Josep M. Aymà en són bona prova) i l'experiència dels altres ha de servir a tothom per triar el camí més eficaç i adequat a la realitat lingüística del territori objecte de l'estudi o de l'actuació.

2. Convé unificar tant com es pugui els criteris dels estudis sobre usos lingüístics, per poder comparar, marcar tendències i aprofitar més les dades que se n'obtenen.

3. Convé "modernitzar-se" tant pel que fa al tipus d'estudis que es fan (va quedar clar que cal tendir molt més a l'estudi observat que cap als usos declarats) com pel que fa al "missatge" i al tipus de campanyes i actuacions de difusió (no es poden fer campanyes amb missatges "antiquats" o no adequats (o fins i tot contraproductes) per al públic objecte d'una actuació.

PROPOSTES

1. Hauríem de promoure estudis (basats en l'observació) amb criteris tan unificats com sigui possible (òbviamment fins on es pugui) entre el màxim nombre

possible de països i territoris *europaus* amb realitats lingüístiques “complexes”. Es tractaria d'ampliar el camp d'actuació i de fer-ne una qüestió europea i no pas dels territoris de llengua catalana.

2. Seria molt útil la creació d'un organisme (que podria ser virtual) receptor de totes les iniciatives dinamitzadores dels territoris esmentats a la proposta 1. La informació hauria de contenir dades sobre públic objectiu, realitat lingüística del territori, pressupost destinat, recursos humans necessaris, dades sobre els estudis de ressò, conseqüències pràctiques, etc. i podria donar idees a tots els impulsors d'actuacions d'aquesta mena.

3. Tant els estudis com les actuacions de promoció de l'ús de qualsevol llengua han d'anar relacionades directament amb els estudis i les actuacions que es facin en el camp de la immigració. Les actuacions públiques, doncs, han de sorgir de la col·laboració entre els departaments encarregats de la immigració i els departaments encarregats de l'educació i la cultura.

J. GELABERT I A. VILLAVERDE

En aquest document exposarem algunes de les idees apuntades al llarg dels tres dies que varen durar les Jornades. En general, adoptarem una perspectiva centrada en el context insular, tot i que la majoria de les observacions que farem també són aplicables a altres indrets del país.

Us pregam que disculpeu la nostra inobservància de la consigna de limitar-nos a exposar tres constatacions i tres propostes d'entre les sorgides en les reunions. Com a prova de contrició, ens comprometem a fer una exposició tan breu com sigui possible. Les idees i les reflexions contingudes en el text que segueix varen ser formulades per diversos participants. No cal dir que el fet d'assumir-les plenament no implica no reconèixer-ne l'autoria.

QÜESTIONS DE CARÀCTER GENÈRIC: CONEIXEMENT I ÚS

Pensem que cal remarcar dos factors fonamentals que condicionen tota l'argumentació ulterior. En primer lloc, el relativament alt grau de coneixement de la llengua catalana entre la població del país, independentment que els individus tinguin el català com a llengua primera o no. En el cas de les Balears, fins al final de la dècada dels noranta, la proporció de persones que manifestaven tenir competència activa en català eren més del 70%, i les persones que almenys l'entien eren, en conjunt, més del 90% de la població. Tanmateix, és molt probable que aquestes proporcions hagin variat arran de l'arribada a les Balears de més de cent mil persones en els darrers deu anys (especialment a partir de l'any 1998).

L'altre factor bàsic és la vigència de les normes d'interacció que determinen que els catalanoparlants triïn l'espanyol en els intercanvis comunicatius amb els

individus percebuts com a no catalanoparlants. Si el primer factor ha de ser considerat amb optimisme, pensam que aquest segon compromet greument la continuïtat de la nostra comunitat lingüística, en la mesura que multiplica exponencialment el nombre de contextos d'ús de l'espanyol en detriment de l'ús del català i redueix els contextos interpel·lants que facilitarien l'adquisició del català als no catalanoparlants.

Les actuacions per promoure l'ús interpersonal del català, per tant, han de ser en dos sentits: per una banda, caldria facilitar-ne l'adquisició; per l'altra, caldria modificar les normes d'interacció. Fins avui s'ha incidit especialment en les actuacions destinades a fomentar el coneixement de la llengua, especialment a través del sistema educatiu, dels cursos d'adults, i també a través dels mitjans de comunicació. Les actuacions per modificar els comportaments lingüístics han estat menys importants i no han tingut continuïtat; en el cas de les Illes Balears, pràcticament han estat inexistents.

Tot seguit exposarem algunes de les idees referides al canvi de normes d'ús que vàrem recollir durant les Jornades i que ens varen semblar especialment interessants; també hi afegirem alguns comentaris.

ESTRATÈGIES PER A MODIFICAR LES NORMES D'ÚS

Diuen que les normes socials són la nostra segona naturalesa i que, en certa manera, se situen a mitjan camí entre l'instint i la raó. Les normes socials poden esdevenir fonament dels raonaments que intenten explicar o justificar el comportament de l'individu, però les normes mateixes resten inexplicades (i inqüestionades) per a la majoria. L'individu segueix les normes perquè l'experiència ha provat que són la resposta *adequada* per a resoldre determinats problemes, i mentre no es produeixi una alteració important de la percepció que l'individu té d'aquests problemes, difícilment hi podrà concebre una resposta alternativa. D'altra banda, és important tenir en compte que les normes socials s'adquireixen molt aviat (l'infant es comporta molt abans d'acord amb hàbits adquirits que no segons conductes racionals).

Una acció planificada que pretengués modificar el comportament lingüístic dels catalanoparlants en les seves relacions amb individus percebuts com a no catalanoparlants hauria de preveure, d'una banda, el canvi de la percepció que els individus tenen sobre les llengües en contacte i sobre les persones que les parlen, i, de l'altra, la divulgació de models de comportament alternatius. Caldria promoure actuacions en diversos sentits, totes les quals estarien estretament relacionades. A partir de les idees sorgides al llarg de les Jornades, proposam descriure aquestes línies d'intervenció en quatre blocs: explicitació de les normes; facilitació de models de comportament; aprofitament de les oportunitats que ofereix la nova immigració; garantia de la seguretat lingüística dels catalanoparlants.

1. EXPLICITAR LES NORMES

Atès el caràcter *preracional* de les normes socials, resulten difícilment aprehensibles i manipulables. Per modificar-les, per tant, caldria fer-les explícites i mostrar-ne les conseqüències (negatives) per a la llengua (ocultació, no facilitació als al·loglots, etc.).

Caldria presentar de forma explícita els estereotips sobre persones i situacions que condicionen les tries lingüístiques dels catalanoparlants i desmuntar aquests estereotips. En aquest sentit, pensam que seria útil difondre el model dels nous immigrants que aprenen o han après el català.

2. PROPORCIONAR MODELS DE COMPORTAMENT

No actuar d'acord amb les normes de tria lingüística que imposen als catalanoparlants l'ús del castellà amb desconeguts suposa transgredir una norma social, cosa que produeix malestar a l'individu. Pensam que caldria vehicular les noves normes de comportament començant per les situacions comunicatives que implicarien un estrès menor. Proposariem treballar amb dues situacions concretes:

- Les comunicacions institucionalitzades. Es tractaria d'aconseguir que, en les relacions orals amb l'Administració pública, la percepció de la interacció com a comunicació institucionalitzada passi per damunt de la percepció de la interacció com a comunicació interindividual.
- Les interaccions amb infants. Caldria difondre la idea que tots els infants escolaritzats als Països Catalans tenen un domini, almenys passiu, de la llengua catalana. Tenint en compte que l'adult, normalment, es troba en una situació de superioritat respecte de l'infant, pensam que li ha de ser més fàcil (menys estressant) adreçar-s'hi en català, independentment de la llengua d'aquell. D'altra banda, promoure aquesta norma de comportament facilitaria l'adquisició de la llengua als infants no catalanoparlants i suposaria introduir un model de comportament nou per als infants catalanoparlants.

En el cas dels joves catalanoparlants es podria promoure directament la transgressió de la norma (transgredir normes és connatural amb la joventut). En aquest sentit, J. Pujol i M. Noró varen presentar en el Congrés de PL d'Andorra algunes iniciatives interessants dutes a terme pel voluntariat lingüístic de la UAB. En aquesta mateixa línia, s'ha proposat promoure la col·loquialització espontània de la llengua entre iguals amb la idea de «guanyar un amic per al català».

Així mateix, seria útil vehicular estratègies que es fan servir normalment en altres contextos lingüístics davant al·loglots, concretament el recurs de la parla

simplificada (el *foreign talk*) com a forma de facilitar la comunicació sense renunciar a l'ús del català. De fet, no és estrany que un catalanoparlant apliqui les estratègies del *foreign talk* a l'espanyol per adreçar-se a un estranger que no parla ni espanyol ni català; caldria evidenciar l'absurditat d'aquest fet.

Hi ha dos àmbits que caldria aprofitar com a vehicles de difusió del canvi de normes: l'escola i els mitjans de comunicació. Quant a l'escola, seria necessari que s'hi fes feina amb les habilitats sociolingüístiques, ajudant l'alumne a *analitzar* críticament el seu comportament lingüístic. Sembla que una actuació en aquest sentit tindria repercussió més enllà de l'escola. S'ha assenyalat que en el context basc els usos lingüístics dels infants modifiquen els dels adults. A més de la feina que es podria fer dins l'aula, seria molt important vehicular formes alternatives de comportament lingüístic en situacions extraescolars. Caldria formar els monitors (d'esports, de lleure en general) perquè fossin competents no només en català, sinó també perquè estiguessin entrenats per vehicular noves normes de comportament lingüístic.

D'altra banda, s'ha indicat que l'ensenyament no facilita recursos lingüístics per actuar en situacions col·loquials. Potser sovint s'ha incorregut en l'error d'ensenyar la llengua amb una perspectiva excessivament normativista, i això s'hauria d'esmenar: caldria revalorar la col·loquialitat i emmarcar-la dins un continuïum de registres en el qual la noció de correcte-incorrepte hauria de substituir-se per la noció d'adequat-inadequat, sempre garantint el caràcter genuí de les solucions adoptades en cada cas. Ara bé, no podem preterir que l'escola no pot ser l'únic medi on els joves hagin d'adquirir els recursos per actuar en situacions de comunicació informals o col·loquials. La col·loquialitat, en el cas dels joves, es manifesta a través de formes de llenguatge que s'allunyen dels models formals difosos per les institucions (com l'escola) i que manllevan els materials expressius sobretot de la cultura mediàtica i del lleure *mercantilitzat*, que, especialment en l'àmbit urbà d'arreu dels Països Catalans, és d'expressió predominantment espanyola. El català pateix, en aquest sentit, el que J. Pujolar anomena *dèficit vocal*, i, a més, les veus que permet reproduir, per a una part important dels joves, s'associen a l'àmbit educatiu o oficial en general. D'aquí la importància de potenciar una indústria del lleure i de l'audiovisual d'expressió catalana adreçada a la població jove. Pensam que productes com el que ofereixen Flaix FM o Flaix TV serien un exemple a seguir.

Quant al paper dels mitjans de comunicació com a model de comportament lingüístic, tot i reconèixer l'encert d'alguns espais de ficció a l'hora de tractar la qüestió, pensam que s'hauria de pressionar els responsables dels mitjans catalans perquè estableixin (i facin respectar) uns criteris de tria lingüística d'acord amb les normes que es vol difondre. En els darrers anys s'estan prodigant programes d'humor en què es reproduïxen de forma acrítica els esquemes de comportament que impliquen la renúncia constant al català, ja sigui com a recurs expressiu o bé a causa de la identitat etnolingüística de l'interlocutor. En són

exemples paradigmàtics programes de ràdio com *Versió original* o el programa de TV3 *Set de nit*, en què no només es deixa de parlar en català per adreçar-se a interlocutors no catalanoparlants (la majoria dels entrevistats procedeixen de l'àmbit mediàtic espanyol), sinó que es deixa de parlar en català fins i tot quan l'interlocutor és un actor català que representa un personatge espanyol, amb la qual cosa l'estereotip i la norma de comportament en resulten reforçats.

3. APROFITAR LES OPORTUNITATS QUE OFEREIX LA NOVA IMMIGRACIÓ

La immigració recent pot suposar una oportunitat per assajar noves formes de percepció i de comportament del catalanoparlant respecte del (percebut com a) no catalanoparlant. Aquestes persones no tenen la mateixa percepció de la realitat que els immigrants procedents de l'Estat espanyol, en la mesura que normalment no parlen ni català ni espanyol i són plenament conscients que han canviat de país.

Caldria incloure informació sobre la llengua en els protocols d'acollida dels immigrants i crear entre els nouvinguts el desig d'integració lingüística. S'hauria de fer entendre a l'immigrant que té el dret de saber català i que exercir-lo li reportarà molts d'avantatges. Caldria convidar-lo a reivindicar aquest dret i, conseqüentment, a demanar amb fermesa que els catalanoparlants li parlin en català. D'aquesta manera, en la mesura que un no catalanoparlant mostri predisposició que li parlin en català (o que fins i tot ho demani explícitament), el catalanoparlant podrà transgredir més fàcilment la norma d'emprar l'espanyol amb no catalanoparlants.

D'altra banda, caldria difondre els binomis *convergència=exclusió* (és a dir, impermeabilització de les fronteres del grup etnolingüístic català) i *no convergència=desig de no exclusió* (voluntat de facilitar la integració dels al·loglots al grup). També s'ha de tenir present que els fills dels immigrants són escolaritzats en català. Aquest fet és important en dos sentits: d'una banda, els pares poden sentir-se motivats a aprendre català amb l'objectiu de poder ajudar els fills en els estudis; de l'altra, el fet mateix que els fills d'immigrants adquireixin el català contribueix a desfer tòpics i obre la porta a l'experimentació de nous models de comportament lingüístic (en la mateixa línia que apuntàvem en l'apartat anterior).

4. GARANTIR LA SEURETAT LINGÜÍSTICA DELS CATALANOPARLANTS

La idea de la seguretat lingüística ens sembla fonamental a l'hora de formular argumentacions legitimadores de qualsevol intervenció (o reivindicació perquè s'intervengui) en la regulació legislativa dels drets i els deures lingüístics. Pensam que aquests arguments han de basar-se en la vinculació dels drets dels catalanoparlants als seus interessos (de naturalesa instrumental o expressiva), en la línia

de D. Réaume: el ciutadà catalanoparlant té el dret de viure en un entorn en el qual no li sigui imposada la necessitat de renunciar a l'ús de la pròpia llengua i on pugui decidir lliurement sobre l'ús lingüístic.

Certament, cal una intervenció decidida de l'Administració *des de dalt*, a fi que el ciutadà se senti prou segur per a legitimar i reivindicar el seu dret en qualsevol circumstància. Però també caldria ser prou hàbils perquè la mateixa intervenció de l'Administració quedàs legitimada davant l'opinió pública, almenys per contrarestar les campanyes promogudes pels sectors mediàtics espanyols amb l'objectiu de deslegitimar qualsevol mesura correctora (vegeu, per exemple, les entrevistes publicades per *La Vanguardia* el 21/06/98 sobre el decret de doblatge de la Generalitat).

És important remarcar que el dret i l'obligació no poden recaure sobre un mateix subjecte, i que quan una persona té un dret, derivat d'un interès legítim, qualcú altre ha d'assumir una obligació a fi que aquest dret sigui garantit. Val a dir que aquest *qualcú* s'ha d'entendre, la majoria de vegades, com una persona jurídica, no pas física. En aquest sentit, s'apunta la possibilitat d'assumir el risc de crear conflictes, és a dir, xocs d'interessos entre els ciutadans i les persones jurídiques amb les quals es relacionen. En qualsevol cas, cal comptar amb la possibilitat que els hispanòfons (com a persones físiques o jurídiques) adoptassin actituds més positives que no ens pensam a l'hora d'establir normatives lingüístiques.

S'assenyala que és important no legislar segons la situació actual (que no es pot considerar com una *photo-finish*, sinó com una etapa en un procés dinàmic). Una legislació que doni un tractament igual a les dues llengües oficials amb la pretensió que el català arribi a la mateixa posició de l'espanyol amb el temps pot resultar inadequada i contribuir a perpetuar l'hegemonia de l'espanyol. I no només això: és possible que els membres de la comunitat lingüística en situació més precària tendixin a reclamar menys el compliment de la normativa que no pas els membres de l'altra comunitat.

Finalment, se subratlla la necessitat d'evitar oposar idees abstractes a reivindicacions concretes: cal oposar reivindicacions concretes a altres reivindicacions concretes. Es posa l'exemple de l'estudiant estranger que només parla espanyol. La seva necessitat de poder seguir les classes es tradueix en una reivindicació de caràcter pragmàtic i immediat que pot provocar el canvi de la llengua de la classe. L'argumentació per mantenir l'ús del català en les classes és més eficient si va lligada al dret dels estudiants catalans de rebre l'ensenyament en català (perquè hi han estat escolaritzats i, per tant, els és més fàcil l'ús del català que no pas l'ús d'una altra llengua, per exemple), que no si va lligada a arguments de caràcter abstracte.

Amb una població de procedència forana (que a les Illes Balears suposa més del 30% del conjunt), sembla evident que han perdut eficàcia els arguments basats únicament en la reivindicació nacional a l'hora de legitimar actuacions a

favor de la llengua. Sense deixar de banda la possibilitat que els nouvinguts puguin desitjar participar en un projecte de (re)construcció nacional, sembla que caldria complementar les idees de llengua pròpia o llengua nacional per altres nocions de rerefons més pragmàtic, com la de llengua d'integració, llengua de cohesió social, etc.

CONSIDERACIÓ FINAL

Pensam, finalment, que no hauríem de perdre de vista un factor important: les nostres reflexions i les nostres propostes no estan deslligades d'una realitat sociolingüística que voldríem diferent i que, per tant, aspiram a canviar en un sentit determinat. Nosaltres mateixos som una part més d'aquesta realitat, no un grup d'individus que contemplam el món des de la nostra particular torre d'ivori. Per aquest motiu, pensam que hi ha algunes qüestions que no podem deixar de banda en jornades com les que aquí intentam sintetitzar: quina és la nostra posició, com a sociolingüistes o com a planificadors, dins l'estructura social en la qual pretenem influir?; de quina càrrega de poder (o de capital simbòlic, per dir-ho en termes bourdieus) disposam per influir en el conjunt de la societat?; a través de quines vies hauríem de vehicular el fruit de les nostres reflexions perquè tinguessin la repercussió social desitjada (mitjans de comunicació de masses, partits polítics, grups parlamentaris, grups de pressió...)?, etc. Proposam que aquestes qüestions siguin incloses en l'ordre del dia de futures jornades, perquè creiem que només si aconseguim donar-hi una resposta objectiva i realista podem intentar incidir en la societat amb unes garanties mínimes d'èxit.

MIQUEL STRUBELL

1. S'han de crear línies de recerca per suplir la manca gravíssima d'estudis empírics, qualitatius i quantitativs, sobre els factors que intervenen en l'ús lingüístic oral entre persones bi- o pluri-lingües.

2. S'han de donar a conèixer al gran públic aquelles experiències, institucions i persones que promouen o exemplifiquen l'adopció del català com a llengua d'ús social, entre persones que no la tenen com a pròpia.

3. Com a qüestió de vida o mort lingüística, s'ha de treballar a fons a tots els nivells per garantir que la integració que ofereixen administracions i ONGs a Catalunya faciliti als nous immigrants la integració a la llengua catalana per davant de cap altre idioma.

RAFAEL TORNER

1. En primer lloc, ressaltaria que, amb les dades referents a Catalunya de què disposem actualment sobre la situació i l'evolució de l'ús interpersonal (dades que són en certs aspectes força completes i coincidents i, per tant, que semblen prou indicatives), tant el cofoisme (sovint governamental) com la desesperació derrotista són fora de lloc. Sí que hi ha motius per a la preocupació, però també per a l'esperança: hi ha una situació amb un gran potencial de canvi; però aquest canvi tant pot ser tan favorable com desfavorable al progressiu augment de l'ús interpersonal del català. Per tant, per al que segur que sí que hi ha motius és per mirar d'incidir activament en aquest àmbit de l'ús. Això pel que fa a la situació al Principat; si ampliem la mirada a tot l'àmbit lingüístic, llavors els motius de preocupació encara són molt més seriosos; la qual cosa ja resulta en si mateixa prou inquietant al Principat, és clar.

2. És important saber de quina manera (en quina mesura, diria jo) la norma social d'adaptació al castellà influeix en la transmissió intergeneracional de la llengua catalana, un dels puntals primordials de l'ús interpersonal. Sobre aquest punt ja he explicat la meva opinió en l'aportació escrita feta a les jornades; però no hi havia acord amb la posició del ponent Branchadell, per exemple. No es pot dir, doncs, que hi hagués una conclusió de les jornades sobre aquesta important qüestió.

3. Per organitzar un "argumentari" (no pas incompatible, ans complementari amb un "sentimentari") i una "retòrica" favorable a la nostra intenció d'anar augmentant l'ús interpersonal del català, em van semblar importants i útils algunes de les idees magníficament exposades per Terricabras en la seva ponència. L'elaboració que jo mateix me'n vaig fer es podria resumir així:

a) Els grans mots serveixen de poc; parlem de fets, de fets concrets: en aquesta qüestió els fets concrets ens afavoreixen com a argumentadors.

b) El problema de la llibertat lingüística no és un problema d'estricta decisió individual, sinó que és de decisió individual en un entorn social favorable: cal incidir sobre aquest entorn, de totes les maneres –democràtiques, per descomptat– possibles, des de les més explícites (legals i polítiques incloses) fins a –sobretot– les més implícites, per tal d'evitar que en les situacions concretes de comunicació interpersonal en què hi pugui haver conflicte tota la pressió s'exerceixi sobre l'individu que parla català.

Quant a les propostes (o idees a tenir en compte amb vista a les propostes concretes):

1. Com a proposta ben concreta, em va semblar interessant la de Branchadell, de fer una associació de catalanoparlants no convergents; darrerament s'ha donat a conèixer una associació de nous parlants de català (Veu Pròpia), els objectius de la qual convergirien amb l'altra... El voluntariat –el voluntarisme– continuarà sent necessari.

2. Em sembla que cal segmentar la població i els missatges, com suggeria Bastardas (segon paràgraf del punt 3 de la seva intervenció); per a fer-ho, seria útil –entre altres factors– la tipologia que proposava Torres (tenint en compte, però, que per al grup 4 de la seva tipologia, la “preferència” per parlar en castellà no s’hauria d’interpretar automàticament com el reflex d’una actitud “ideològica”, sinó que pot correspondre en bona part a una falta de domini *suficient* –encara– del català; és a dir, potser en aquests casos més que una “preferència” hi hauria una certa “necessitat” o “conveniència”). No obstant això, també caldria alguna mena de missatges adreçats a tota la població o a diversos segments; i aquí un cert nivell d’implicació institucional (no solament la Generalitat: també ajuntaments, etc.) és indefugible (en aquest sentit són interessants els exemples de les Illes Balears reportats per Villaverde, com ara els missatges adreçats a incidir en el comportament lingüístic dels autòctons envers l’important col·lectiu de la immigració).

3. Més enllà d’aquests missatges, més genèrics o més específics, però sempre sintètics, publicitaris, si es vol, no sembla que es pugui prescindir d’un cert nivell de “reflexió explícita”, més o menys racionalitzada i/o “sentimentalitzada”, almenys en les minories de qui s’espera que modifiquin el seu comportament d’adaptació al castellà; en canvi, els grans efectes que aquestes minories poden generar en les persones del seu entorn ja es poden produir sense cap necessitat d’una “reflexió explícita” per part d’aquestes persones, les protagonistes dels canvis.